

Владислав Пузовић

Православни богословски факултет, Универзитет у Београду

Московска патријаршија и комунизам у XX веку: декларација митрополита Сергија (Страгородског) из 1927. године и њена рецепција почетком XXI века

Сажетак: У раду је представљен историјски контекст настанка и садржај Декларације заменика мјестољубитеља московског патријаршког трона митрополита нижегородског Сергија (Страгородског), из 1927. године — документа који је представљао прекретницу у историји Руске Православне Цркве у XX веку. На бази овог документа, који се заснивао на компромисном концепту регулисања односа између Цркве и комунистичке државе, темељио се однос московских црквених власти према совјетском режиму, током читавог прошлог века. Истовремено, радило се о контроверзном документу, који је у појединим руским црквеним круговима схваћен као пут у издају Цркве и вере. Због тога је његово објављивање изазвало низ раскола у Руској Православној Цркви. У другом делу рада анализира се актуелно становиште Московске патријаршије у односу на овај документ. Анализа је извршена на основу релевантних докумената Московске патријаршије, насталих почетком XXI века. У прилогу рада налази се превод на српски језик текста Декларације, урађен са архивског примерка који се чува у Државном архиву Руске Федерације, у Москви.

Кључне речи: Декларација, митрополит Сергије (Страгородски), Московска патријаршија, комунизам, раскол.

Декларација митрополита Сергија (Страгородског), из јула 1927. године, представља документ који је у битној мери одредио ток историје Руске Православне Цркве у XX веку. Он је, са једне стране, дефинисао позицију московских црквених власти у односу на бољшевички режим у Совјетском Савезу, док је, са друге стране, унутар Руске Цркве исцртао оштру границу између присталица и противника овог документа, чија је оштрина, делимично, неутралисана тек почетком XXI века, у битно другачијим друштвено-политичким околностима у Русији.

Историјски контекст у којем је обнародована *Декларација* митрополита Сергија подразумевао је крајње неповољан положај Московске патријаршије у Совјетској Русији, који се огледао у њеном нелегаллизованом статусу у бољшевичкој држави, што је, са формалне стране, служило као основа за прогон Цркве. Истовремено, легалан статус уживала је главна расколничка групација, тзв. Жива црква или обновљеници, која је уз подршку режима отимала храмове канонској Цркви и себе представљала као једину Православну Цркву у Русији. У таквим околностима московске црквене власти су у годинама пре објављивања Сергијеве *Декларације* покушавале да регулишу статус Цркве у Русији и добију легалан положај.

У поменутом контексту треба посматрати и напоре митрополита Сергија, који је, ступивши крајем 1925. године на место заменика мјестољубитеља московског патријаршијског трона,¹ пред собом имао задатак да регулише односе Цркве са со-

¹ Митрополит Сергије је ступио на чело Московске патријаршије после хапшења мјестољубитеља митрополита Петра (Пољанског), а на основу одлуке самог мјестољубитеља о својим заменицима, који би на дужност ступили у случају његове спречености да руководи Црквом. Као први, од три по-

вјетским властима и на тај начин ублажи бољшевички притисак на Цркву и покуша да сачува канонску црквену организацију на просторима Русије. Годину дана пре објављивања *Декларације*, митрополит Сергије је покушао да легализује црквене институције Московске патријаршије, уз изјаву лојалности московских црквених власти према совјетском режиму.² Пошто је у тој изјави, између осталог, помињано идеолошко неслагање између Цркве и бољшевика, она је од стране режима оцењена као недовољна и молба за регистрацију је одбијена.

Друга половина 1926. и почетак 1927. године били су обележени појачавањем бољшевичког притиска на Цркву. Посебно су интензивирани хапшења епископа, што није мимоишло ни митрополита Сергија, који је у том периоду неколико пута затваран. Притисак на њега вршио је лично Евгениј Александрович Тучков, начелник VI „црквеног“ одељења ОГПУ (*Объединенное государственное политическое управление*), познат и као „комунистички оберпрокуратор Цркве“. Новија истраживања су показала да је митрополиту Сергију прећено да ће у случају његовог одбијања сарадње, бити убрзани судски процеси против ухапшених архијереја, који ће се, у већини случајева, завршити смртним пресудама.³ У таквом контексту уследило је објављивање *Декларације*,⁴ у јулу 1927. године.⁵

Суштина *Декларације* састојала се у исказивању лојалности совјетским властима од стране Цркве, што је било повезано са очекивањем московских црквених власти да ће канонска црквена организација добити легалан статус у совјетској држави. Дозвола за рад Привременог синода при митрополиту Сергију, коју су бољшевици дали уочи објављивања документа, требало је да послужи као добар пример корисности сарадње са режимом, што је истакнуто у самом тексту. Кроз читав текст *Декларације* провлачила се мисао да се ради о континуитету црквене политике блаженопочившег патријарха Тихона (Белавина), у односу на бољшевице, што је требало да отупи оштрицу евентуалних протеста у црквеној средини.

Најконтрoверзнији делови *Декларације* тичу се оних делова текста у којима је изражено разумевање за дотадашње поступке бољшевика према Цркви, оправдано њихово преузимање власти у Русији и изношени конкретни модели за искази-

тенцијална кандидата, митрополит Сергије је почео да обавља дужност заменика мјестообустиатеља московског патријаршког трона. — Г. Митрофанов, *Русская Православная Церковь в России и в эмиграции в 1920-е годы — к вопросу о взаимоотношениях Московской Патриархии и русской церковной эмиграции в период 1920–1927 гг.*, С. Петербург 1995, 52.

² Митрополит Сергије је у јуну 1926. године предао молбу за легализацију Московске патријаршије Народном комесаријату унутрашњих послова (НКВД). Уз молбу је ишла и изјава, односно *Обраћање љавославним архиепископима и епископима митрополија Сергија (Сјарагородској)* у историографији познатије као *Пројекат Декларације* (текст *Пројекта Декларације*: М. Е. Губонон, *Акты Святейшего Тихона, патриарха московского и всея России, позднейшие документы и переписка о каноническом пре-емстве высшей церковной власти 1917–1943*, Москва 1994, 473–475).

³ М. В. Шкаровский, *Русская Православная Церковь при Сталине и Хрущеве*, Москва 1999, 41; *Русская Православная Церковь и коммунистическое государство 1917–1941 — документы и фотоматериалы*, Москва 1996, 201; О. Ю. Васильева, *Жребий митрополита Сергия (от „Декларации“ до „Памятной записки“)*, VII ежегодная богословская конференция Православного Свято-Тихоновского Гуманитарного Университета (ПСТГУ) — материалы, Москва 1997, 181.

⁴ Превод на српски језик интегралног текста *Декларације*, на основу примерка из Државног архива Руске Федерације у Москви (Государственный архив Российской Федерации (даље: ГАРФ), Ф. 5919, Оп. 1, Д. 1, Л. 14–16) налази се у прилогу овог рада.

⁵ У савременој руској историографији недвосмислено је утврђено да је *Декларација* обнародована под директним притиском бољшевика. У појединим истраживањима дошло се до закључка да је делове текста редитовао Тучков. Детаљна студија о томе како је настала коначна верзија *Декларације*: Д. Сафонов, „*Завещательное послание“ патриарха Тихона и „Декларация“ заместителя патриаршего местоблюстителя митрополита Сергия*, <http://www.pravoslavie.ru/archiv/patrtikhon-zaveschanie3.htm>.

вање лојалности режиму. Непријатељски однос бољшевичког режима према Цркви правдан је „неповерењем“, које је окарактерисано као „природно и праведно“, имајући на уму непријатељску делатност неких црквених великодостојника према бољшевицима. Овде се, на првом месту, имала на уму делатност избеглих руских архијереја, од којих је већина била у саставу Руске заграничне Цркве, са седиштем у Сремским Карловцима. Исказан је став да долазак бољшевика на власт у Русији није био плод случајности, већ израз Божје воље, да је њихова власт законита и да јој се као таквој, по апостолској заповести, треба покоравати, и то „не само због страха, већ и по савести“. Ставови по којима је могућ опстанак црквене организације у Русији без споразума са бољшевицима, названи су „занесењаштвом“, а ставови који су опстанак Цркве везивали за опстанак монархије одбачени су као нереални.

Питању исказивања лојалности према бољшевичком режиму посвећена је нарочита пажња у *Декларацији*. После изражене захвалности властима за „пажњу према духовним потребама православног народа“ и уверавања да Црква неће злоупотребити указано поверење, наглашена је потреба исказивања лојалности властима од стране православних хришћана „не само на речима, већ на делу“. Сви чланови Цркве су позвани да прихвате Совјетски Савез као своју отаџбину „чији (отаџбине — прим. аут.) радости и успеси јесу наше радости и успеси, а неуспеси — наши неуспеси“. Сваки удар на Совјетски Савез имао се сматрати ударом на Руску Цркву.

Део *Декларације*, у коме је најконкретније изнесен план за исказивање лојалности совјетским властима, тицао се Руске заграничне Цркве, и њеног антибољшевичког деловања, које је по виђењу аутора текста, представљало озбиљну препреку нормализовању односа између Цркве и режима у Совјетском Савезу. Осуђујући антисовјетска иступања заграничног руског клира, која су отежавала положај Цркве у Русији и изазвала расколе у руском црквеном заграничју и позивајући се на одлуку патријарха Тихона из 1922. година о укидању руске заграничне црквене управе у Сремским Карловцима, митрополит Сергије је затражио од руских заграничних клирика да писмено потврде лојалност бољшевичком режиму. Ово је поставио као услов њиховог останка у саставу Руске Цркве.

Свим руским клирицима, у Русији и иностранству, који се не слажу са црквеном политиком исказаном у *Декларацији*, препоручено је да се привремено повуку са својих положаја у Цркви. Да би се одагнале сумње у исправност изнетих ставова, на неколико места у тексту, истакнута је приврженост аутора Православној Вери и Предању, канонском и богослужбеном поретку Православне Цркве. На крају се истиче уверење да ће ускоро бити омогућено одржавање Другог помесног сабора Руске Цркве, на коме ће бити изабрана стална црквена управа и пресечени бројни расколи широм Русије.

Поред текста *Декларације*, који може бити тумачен на различите начине, што се у руској историографији дешавало током XX века, важно је имати на уму последице које је овај документ изазвао у историји Руске Православне Цркве у прошлом столећу. Оне се могу сврстати у две основне групе. Са једне стране, црквена политика проистекла из овог документа, уз болне компромисе са атеистичком и антицрквеном влашћу, ипак је омогућила опстанак канонске црквене структуре у Русији. Чињеница је да је савремена Московска патријаршија, носилац актуелне духовне обнове у Русији, у суштини, црквена структура проистекла из компромиса митрополита Сергија са бољшевицима. Са друге стране, поменути компромис изазвао је буру у руским црквеним круговима, како у Русији, тако и у иностран-

ству, која се неретко претварала у расколе, од којих су неки трајали током читавог XX века. Поред раскола са Руском заграничном Црквом, чији представници нису могли да прихвате захтев везан за потписивање лојалности бољшевичком режиму,⁶ унутар Цркве у Русији развио се читав покрет отпора политици митрополита Сергија, који је сматрао да је *Декларацијом* угрожен идентитет Цркве, њена слобода, као и сама вера.⁷ На челу овог покрета (или исправније, ових покрета, пошто их је било више) налазили су се истакнути руски архијереји, попут митрополита казањског Кирила (Смирнова), митрополита лењинградског Јосифа (Петрова), епископа стародубског Дамаскина (Цедрика). Многи противници компромисне политике митрополита Сергија страдали су од бољшевичког режима (истине ради, током 30-их година страдале су и Сергијеве присталице). Сви опоненти митрополиту Сергију, посебно архијереји, будући проглашавани расколницима, изгубили су своје позиције у Цркви у Русији и били замењени његовим присталицама. Оно што је обједињавало све противнике Сергијеве политике, како у Русији тако и у иностранству, било је мишљење да се ради о издаји Цркве, док је сам курс у односу на режим, који су заузели митрополит Сергије и његови наследници на трону московских патријараха назван „сергијанство“ — својеврсна лозинка свих противника званичне Московске патријаршије, у руским црквеним круговима током XX века.

* * *

Последња деценија XX века донела је крупне друштвено-политичке промене у Русији, које су се директно одразиле на положај Руске Цркве. Пропаст комунистичког система и распад Совјетског Савеза, отворили су пут духовној обнови у

⁶ Архијерејски сабор Руске заграничне Цркве, на заседању 5. септембра 1927. године, одбацио је *Декларацију* и захтев за потписивањем лојалности совјетским властима, и објавио прекид административних односа са московским црквеним властима. — *Протокол N 4 Священнаго Собора Архиепископов Русской Православной Церкви Заграницей (23 августа / 5 сентября 1927 года)*, ГА РФ, Ф. 6343, Оп. 1, Д. 2, Л. 97–98.

⁷ Теми везаној за противнике курса митрополита Сергија, унутар Цркве у Русији (у руској историографији названих *правая опозиция*), посвећен је значајан број радова насталих током прве деценије XXI века. Референтни радови: А. В. Журавский, *Жизнь и деятельность митрополита Казанского и Свяжского Кирилла (Смирнова) в контексте исторических событий и церковных разделений XX века*, Москва 2000; О. Ю. Васильева, *Февральская пресс-конференция митрополита Сергия — историческое осмысление и историческое наследие*, Русская Церковь: XX век — материалы конференций „История Русской Православной Церкви в XX веке (1917–1933)“, Мюнхен 2002, 384–405; О. Косик, „Совершается суд Божий над Церковью и народом русским“ — *Архивные материалы к житию священномученика Дамаскина, епископа Стародубского (1877–1937)*, Богословский сборник ПСТГУ 9 (2002) 323–375; 10 (2002) 432–449; А. Мазырин, „Я иду только за Христом“ — *митрополит Иосиф (Петровых)*, 1930 год, Богословский сборник ПСТГУ 9 (2002) 376–424; А. Мазырин, „Сов. Секретено. Срочно. Лично. Тов. Тучкову“ *Донесения из Ленинграда в Москву, 1927–1928 годы*, Богословский сборник ПСТГУ 10 (2002) 362–372; А. Мазырин, *Вопрос о взаимоотношениях священномученика митрополита Петра (Полянского) с «правой» церковной оппозицией и митрополитом Сергием (Страгородским)*, Богословский сборник ПСТГУ 10 (2002) 386–405; О. В. Косик, *Интервью митрополита Сергия (Страгородского) 15. февраля 1930 г. в восприятии современников*, XIII ежегодная богословская конференция ПСТГУ — материалы, Москва 2003, 266–277; А. Мазырин, *Высшие иерархи о преемстве власти в Русской православной Церкви в 1920-х — 1930-х годах*, Москва 2006; А. Беглов, *Епархии и епископы Российской Церкви в 1927 году, или почему митрополит Сергей (Страгородский) стал перемещать епархиальных преосвященных?*, Альфа и омега 2 (49) (2007) 169–189; В. Воробьев, О. В. Косик, *Слово Местоблюстителя: Письма Местоблюстителя священномученика митрополита Петра (Полянского) к митрополиту Сергию (Страгородскому) из Тобольской ссылки и люди, послужившие появлению этих документов*, Вестник ПСТГУ 3 (32) (2009) 37–70.

Велики број докумената, у којима су садржани ставови противника црквене политике митрополита Сергија („десне опозиције“), налази се у зборнику *Дело митрополита Сергия: Документы к церковным событиям 1917–1928*, који се налази у колекцији Државног архива Руске Федерације (ГАРФ, Ф. 5919, Оп. 1, Д. 1). О настанку овог зборника: О. В. Косик, *Сборник „Дело митрополита Сергия“ и участие в нем мученика Михаила (Новоселова)*, Вестник ПСТГУ 2 (31) (2009) 77–96.

Русији. Почетком XXI века започет је дијалог између Московске патријаршије и Руске заграничне Цркве, са циљем превазилажења вишедеценијског раскола. Духовна обнова и превазилажење унутарруских раскола подразумевали су целовито сагледавање догађаја из совјетског времена. Оцена курса митрополита Сергија, чији је темељ била *Декларација*, представљала је важан сегмент поменутог процеса. Савремена рецепција *Декларације* и политике митрополита Сергија биће представљена на основу релевантних докумената Московске патријаршије везаних за процес канонизације руских новомученика и исповедника, одлука јубиларног Архијерејског сабора Руске Православне Цркве (2000), и докумената везаних за дијалог са Руском заграничном Црквом.

Питање везано за канонизацију руских новомученика и исповедника из периода бољшевичког терора представљало је важан сегмент у одређивању Московске патријаршије према курсу митрополита Сергија. Међу страдалима, чија је канонизација разматрана, налазио се значајан број истакнутих архијереја и свештеника, противника политике митрополита Сергија, у руској историографији познатих као *правая опозиција*. До 90-их година XX века, у званичним московским црквеним круговима, они су сматрани расколницима, који су се из политичких разлога одвојили од законите црквене власти. О промени односа према њима сведоче ставови исказани у реферату митрополита крутицког и коломенског Јувеналија, саопштеном на заседању Архијерејског синода Руске Православне Цркве одржаном 26. децембра 1995. године: „Дајући оцену расколима и поделама, пониклим у нашој Цркви 20-их година (XX века — прим. аут.), немогуће је, наравно, ставити у исти ред обновљеничку шизму, с једне стране, и „десну (конзервативну) опозицију“ — с друге... У деловањима „десних“ опозиционара, често називаних „непомињућим“, немогуће је пронаћи отворено злонамерне, искључиво личне, издајничке мотиве. По правилу, њихова дјелства су била условљена бригом о добру Цркве, схватаном на сопствени начин.“⁸

Наставак својеврсног отклона од наслеђа *Декларације* и курса митрополита Сергија представљало је дефинисање основних принципа односа између Цркве и државе, у оквиру документа *Основи социјалне концепције Руске православне Цркве*, усвојених на јубиларном заседању Архијерејског сабора Руске Православне Цркве 2000. године у Москви. У одељку *Црква и држава* истакнуто је следеће: „Она (Црква — прим. аут.), међутим, нема власт ни да заћути, да престане са проповедањем истине, независно од тога каква учења прописују и шире државне институције. У том смислу Црква је потпуно слободна од државе... Црква чува лојалност држави; изнад захтева за лојалношћу, међутим, налази се божанска заповест: у свим условима и у свим околностима чинити дело спасења људи. Ако власт приморава православне вернике да се одрекну Христа и Његове Цркве, или их тера на неке друге греховне и по душу штетне поступке, Црква је дужна да одбије послушност држави. Поступајући онако како му налаже савест, хришћанин може да не испуни заповест власти, која га присиљава на тежак грех.“⁹

⁸ Ювеналиј (Поярков) митр., *Историко-канонические критерии в вопросе о канонизации новомучеников Русской Церкви в связи с церковными разделением XX века*, Канонизация святых в XX веке, Москва 1999, 174; 178. Истоветан став митрополит Јувеналије поновио је на заседању Архијерејског сабора Руске Православне Цркве, одржаном 2000. године (*Юбилейный Архиерейский Собор Русской Православной Церкви. Храм Христа Спасителя, 13–16. августа 2000 года — материалы*, Москва 2001, 72).

⁹ *Основи социјалне концепције Руске православне Цркве*, превод М. Обижајева и В. Куриљов, Нови Сад 2007, 45–46.

Питање везано за одређивање Московске патријаршије према *Декларацији* митрополита Сергија било је једна од главних тема у процесу дијалога између Патријаршије и Руске заграничне Цркве, почетком XXI века. Управо у том дијалогу, московске црквене власти су се најдиректније одредиле према овом документу. У пратећим коментарима документа *О односима Цркве и државе*,¹⁰ који су заједнички саставиле Комисије Московске патријаршије и Руске заграничне Цркве за преговоре о успостављању канонског јединства, изнет је заједнички став Московске патријаршије и Руске заграничне Цркве у односу на *Декларацију*. Наглашава се да је *Декларација* састављена под притиском большевика и да је била непосредан повод за отворени раскол између Московске патријаршије и Руске заграничне Цркве. Цитирају се речи патријарха Алексија II: „Данас можемо рећи да је неправда уплетена у *Декларацију*. *Декларација* је имала свој циљ да постави Цркву у правилан однос према совјетским властима. Међутим, ти односи — а у *Декларацији* се они јасно показују као потчињавање Цркве интересима државне политике — нису исправни са тачке гледишта Цркве.“ Наводи се да је поменути документ унео саблазан у црквене кругове, у којима је изазвао поделе и сукобе, као и да су многи свештенослужитељи прогоњени, под изговором противљења *Декларацији* и курсу митрополита Сергија.

Документ, који је усвојила заједничка Комисија Московске патријаршије и Руске заграничне Цркве, међутим, не представља осуду митрополита Сергија. У њему се износи оцена да је постојала искрена намера митрополита Сергија да кроз предузети правац црквене политике покуша да сачува канонску црквену организацију у Совјетској Русији и очува могућност вршења богослужења на тој територији. Истиче се да су они, који су на територији СССР-а наставили и после II светског рата да одбијају канонску јурисдикцију Московске патријаршије, врло брзо дошли у опасност од прерастања у секташку организацију. Посебно се истиче заслуга митрополита Сергија за обнову црквеног живота у време II светског рата и наглашава се „патриотска позиција“ Московске патријаршије.

У закључку документа се каже: „Деловање митрополита Сергија, које је изазивало и изазива тако много спорова, било је, несумњиво, условљено покушајем проналаска пута за очување црквеног живота у наступајућој преломној епохи, у нечувено тешким условима. Трагедија митрополита Сергија садржана је у томе што је он покушао да се „на часну реч“ договори са преступницима, који су се докопали власти. Како у заграничном делу Руске Цркве, тако — што је посебно важно — у самој Русији, *Декларација* је од стране црквеног народа оцењивана као нездрав, трагичан компромис, и свакако не као слободан глас Христове Цркве.“¹¹

Кроз низ званичних докумената Московске патријаршије, насталих у последњих 20 година начињен је отклон од курса митрополита Сергија у односу на државне власти, започетог објављивањем *Декларације* 1927. године. То, међутим, није значило његову осуду, коју су захтевали поједини црквени кругови, нарочито у емиграцији. У новим друштвено-политичким околностима у Русији изграђен је један, чини се, избалансиран поглед на наслеђе митрополита Сергија.

¹⁰ Текст документа *О односима Цркве и државе*: А. В. Попов, *Канонические и церковно-правовые основы воссоединения Русской Православной Церкви Московского Патриархата и Русской Православной Церкви за границей*, Макарьевские чтения, материалы шестой международной конференции (21–23 ноября 2007 года), Горно-Алтайск 2007, 262–263.

¹¹ *Исто*.

ПРИЛОГ: Превод на српски језик текста *Декларације* митрополита Сергија (према примерку: ГАРФ, Ф. 5919, Оп. 1, Д. 1, Л. 14–16).

Посланица заменика патријаршијског мјестобљуститеља митрополита Нижегородског Сергија (Страгородског) и привременог при њему Патријаршијског Светог Синода о односу Православне Руске Цркве према постојећој грађанској власти.

Божијом милошћу, Смирени Сергије, митрополит Нижегородски, Заменик Патријаршијског Мјестобљуститеља, и Привремени Патријаршијски Свештени Синод

Преосвећеним Архипастирима, богољубивим пастирима, часном монаштву и свим верним чедима Свете Сверуске Православне Цркве

У Господу се радујте.

Једна од брига почившег Свјатјејшег Оца нашег Патријарха Тихона пред његову кончину била је поставити нашу Православну Руску Цркву у правилан однос према Совјетској Влади и тиме дати Цркви могућност потпуно законитог и мирног постојања. Умирући, Свјатјејши је говорио: „Потребно би било поживети још три године.“ И, наравно, да није неочекивана кончина прекинула његове светитељске напоре, он би дело довео до краја. Нажалост, различите околности, а на првом месту, иступи заграничних непријатеља Совјетске Државе, међу којима нису били само обични верници наше Цркве, већ и њихови предводници, подуђујући природно и праведно неповерење власти према црквеним делатницима уопште, сметали су напорима Свјатјејшег и њему није било суђења за живота видети своје напоре овечане успехом.

Сада је жреб да будем привремени Заменик Првосветитеља наше Цркве опет пао на мене, недостојног митрополита Сергија, а заједно са жребом, на мене је пао и дуг да продужим дело Почившег и да свестрано стремим ка мирном устројавању наших црквених дела. Моји напори у том правцу, као и напори православних архипастира као да не остају бесплодни: са утврђивањем при мени Привременог Патријаршијског Свештеног Синода, јача нада за довођење целокупне наше црквене управе у потребан склад и поредак, расте и уверење у могућност мирног живота и делатности наше у оквирима закона.

Сада, када смо ми скоро дошли до самог циља наших стремљења, иступи заграничних непријатеља не престају: убиства, паљевине, напади, рушења и њима сличне појаве илегалне борбе, дешавају се на наше очи. Све то нарушава миран ток живота, стварајући атмосферу узајамног неповерења и свакаквих сумњи. Због тога је потребно за нашу Цркву, и још обавезније за све нас, којима су драги Њени интереси, који желимо извести Је на пут легалног и мирног постојања, због свега тога је обавезно сада показати, да ми, црквени делатници, нисмо са непријатељима наше Совјетске Државе и са безумним оруђима њихових интрига, него смо са нашим народом и са нашом влашћу.

Посведочити ово и јесте главни циљ садашње наше (моје и Синодалне) посланице. Затим вас извештавамо, да је у мају текуће године, по мојој молби и са дозволом власти, организован Привремени при Заменику (мјестобљуститеља — прим. аут.) Патријаршијски Свештени Синод у саставу нижепотписаних (одсутује Преосвећени Новгородски митрополит Арсеније (Страднички), који још није стигао (у Москву — прим. аут.) и Костромски архиепископ Севастијан (Вести), због болести). Наша молба, за добијање дозволе да Синод почне делатност у вези са управљањем Православном Сверуском Црквом, увенчала се успехом. Сада наша Православна Црква у Савезу има не само канонску, него и по грађанским законима потпуно легалну централну управу; а ми се надамо да ће се легализација постепено распрострањивати и на наше ниже црквене управе: епархијске, парохијске. Скоро да није потребно објашњавати значај и све последице промена, које се дешавају на тај начин, за положај наше Православне Цркве, њеног клира, свих црквених делатника и установа... Узнесимо наше захвалне молитве ка Господу,

који тако благоволи за нашу Свету Цркву. Изразимо свенародно нашу благодарност и Совјетској Влади за такву пажњу према духовним потребама православног народа, а заједно са тиме уверимо Влади, да ми нећемо ukazano поверење злоупотребити.

Приступивши, с благословом Божјим, нашем синодалном послу, ми јасно схватамо сву величину задатка који предстоји, како нама, тако и свим представницима Цркве. Нама је потребно, не само на речима, већ на делу показати да, оданим грађанима Совјетског Савеза, лојалним према Совјетској Влади, могу бити не само људи који су равнодушни према православљу, не само они који су га напустили (православље– прим. аут.), него и најревноснији његови приврженици, за које је оно драго као истина и живот, са свим његовим догматима и Предањем, са свим његовим канонским и богослужбеним поретком. Ми хоћемо да будемо Православни, и у исто време да осећамо Совјетски Савез нашом грађанском отаџбином, чије (отаџбине — прим. аут.) радости и успеси јесу наше радости и успеси, а неуспеси — наши неуспеси. Сваки удар уперен на Савез, био то рат, бојкот, нека друштвена несрећа или једноставно убиство попут варшавског, ми осећамо као удар уперен на нас. Остајући православни, ми схватамо свој дуг да будемо грађани Савеза „не само због страха, већ и по савести“, како нас учи Апостол (Рим. 13, 5). И ми се надамо да ће помоћу Божјом, уз ваше заједничко садејство и подршку, тај задатак бити испуњен.

Сметати нам може само оно што је сметало устројавању црквеног живота на начелима лојалности, у првим годинама Совјетске Влади. То је — недовољна свест о озбиљности свега онога што се догодило у нашој земљи. Утврђивање Совјетске Влади многим се чинило као неки неспоразум, случајан и самим тим краткотрајан. Заборављали су људи да случајности за хришћанина нема и да у ономе што се догађа код нас, као свуда и свагда, дејствује иста Десница Божија, која постојано води сваки народ према његовом циљу. Такви људи, који не желе да разумеју „знамења времена“, кажу да је немогуће раскинути са старим режимом и монархијом, нераскидајући са православљем. Такви ставови појединих црквених кругова, изражени како на речима тако и на делима, јесу навлачили неповерење Совјетске Влади и ометали напоре Свјатјејшег Патријарха да установи мирне односе Цркве и Совјетске Влади. Није нам без разлога Апостол казао да „тихо и мирно живети“ по свом благочешћу ми можемо само ако се повинујемо законитој власти (1. Тим. 2, 2), или смо дужни да напустимо заједницу. Само кабинетски занесењаци могу размишљати, да тако велика заједница, као што је наша Православна Црква са целокупном њеном организацијом, може постојати у држави мирно, сакривши се од власти. Сада, када наша Патријаршија, испуњавајући вољу почившег Патријарха, одлучно и неповратно стаје на пут лојалности, људима таквог убеђења преостаје или да преломе у себи и оставе своје политичке симпатије код куће и да приносе у Цркву само веру и раде са нама само у име вере; или, ако не могу одједном да преломе у себи, у крајњем случају, да нам не сметају удаљивши се привремено од дела. Ми смо уверени да ће се они опет и веома брзо вратити да раде са нама, схвативши да се променио само однос према властима, а да су вера и православно-хришћански живот остали непоколебиви.

Посебну оштрину у датом случају добија питање клира који је са емигрантима отишао у иностранство. Жестоко антисовјетско иступање неких наших архипастира и пастира у иностранству, много је наудило односима између власти и Цркве, и као што је познато, принуђило почившег Патријарха да укине загранични Синод (5. маја–22. априла 1922. године). Али Синод и до сада наставља да постоји, не мењајући политичке ставове, а у последње време својим претензијама на власт допринео је расколу заграничне црквене заједнице на два табора. Да би овоме учинили крај, ми смо захтевали од заграничног клира да пружи писмену гаранцију о пуној лојалности према Совјетској Влади, у својој целокупној друштвеној делатности. Они који не дају такву гаранцију, или је наруше, биће искључени из састава клира подчињеног Московској Патријаршији. Сматрамо да ћемо, раздвојивши се на такав начин, бити заштићени од свих изненађења из иностран-

ства. Са друге стране, наша одлука ће можда натерати многе да размисле, није ли време да преиспитају питање свог односа према Совјетској Влади, да не би прекинули везу са својом Црквом и Отаџбином.

Не мање важним својим задатком, ми сматрамо и припреме за сазив и сам сазив Другог Помесног сабора, који ће нам изабрати не привремену, већ сталну централну црквену управу, а такође донети и решење о свим „узурпаторима власти“ црквене, који раздиру ризу Христову. Поредак и време сазива као и предмети којима ће се бавити Сабор са другим појединостима, биће урађени накнадно. Сада ми изражавамо наше чврсто убеђење, да ће наш будући Сабор, разрешивши многа најосетљивија питања нашег унутрашњег црквеног живота, у исто време својим саборним разумом и гласом дати коначно одобрење нашем предузетом раду на установљавању правилних односа наше Цркве према Совјетској власти.

На крају, усрдно вас све молимо, Преосвећени Архипастири, пастири, браћо и сестре, да нам сваки у свом чину помогнете вашим разумевањем и садејством нашем делу, вашом ревношћу према делу Божијем, вашом преданошћу и послушношћу Светој Цркви, а нарочито вашим молитвама за нас ка Господу, да нам Он да, да успешно и Богоугодно свршимо дело у славу Његовог Светог Имена, на корист Свете наше Православне Цркве и за наше заједничко спасење.

Благодат Господа нашег Исуса Христа и љубав Бога и Оца и заједница Светога Духа да буде са свима вама. Амин.

16 (29) јула 1927. године. Москва.

За Патријаршијског Мјестољубуститеља
Сергије, митрополит Нижегородски.

Чланови Привременог Патријаршијског Светог Синода:

Серафим (Александров), митрополит Тверски.

Силвестар (Братановски), архиепископ Вологодски.

Алексеј (Симански), архиепископ Хутински, управитељ Новгородске епархије.

Анатолиј (Грисјук), архиепископ Самарски.

Павле (Борисовски), архиепископ Вјатски.

Филип (Гумилевски), архиепископ Звенигородски, управитељ Московске епархије.

Константин (Дјаков), епископ Сумски, управитељ Харковске епархије.

Сергије (Гришин), епископ Серпуховски.

Владислав Пузович

Московская патриархия и коммунизм в XX веке: Декларация митрополита Сергия (Страгородского) в 1927 г. и ее восприятие в начале XXI века

Резюме: В работе представлено содержание *Декларации* митрополита Сергия (Страгородского), опубликованной в 1927 году, и указано на ее последствия в истории Русской Православной Церкви в XX веке. Особенно подчеркнуто то, что *Декларация* стала причиной многочисленных расколов в Русской Православной Церкви, как в России, так и зарубежом. Во второй части работы, на основании современных официальных документов Московской патриархии, представлена ее актуальная позиция относительно *Декларации*. Подчеркнуто, что этот вопрос являлся одним из центральных в процессе канонизации русских новомучеников и в диалоге с Русской заграничной Церковью. Автор приходит к выводу о том, что теперь у Московской патриархии существует подход к этому вопросу, который можно оценить как объективный и, в основном, освобожденный доминирующих взглядов прошлого. В приложении представлен перевод *Декларации* на сербский язык.

Архивска грађа (необјављена)

- Государственный архив Российской Федерации (Москва), Фонд 5919 (*Евлогий (Георгиевский) — митрополит Западно-Европейских православных церквей*).
- Государственный архив Российской Федерации (Москва), Ф. 6343 (*Архиерейский синод Русской Православной Церкви за границей*).

Архивска грађа (објављена)

- Губонин М. Е., *Акты Святейшего Тихона, патриарха московского и всея России, позднейшие документы и переписка о каноническом преемстве высшей церковной власти 1917–1943*, Москва 1994.
- Русская Православная Церковь и коммунистическое государство 1917–1941 — документы и фотоматериалы*, Москва 1996.
- Юбилейный Архиерейский Собор Русской Православной Церкви. Храм Христа Спасителя, 13–16 августа 2000 года — материалы*, Москва 2001.
- Основи социјалне концепције Руске православне Цркве*, превод М. Обижајева и В. Курильов, Нови Сад 2007.

Литература

- Беглов А., *Епархии и епископы Российской Церкви в 1927 году, или почему митрополит Сергей (Страгородский) стал перемещать епархиальных преосвященных?*, Альфа и омега 2 (49) (2007) 169–189.
- Васильева О. Ю., *Жребий митрополита Сергея (от „Декларации“ до „Памятной записки“)*, VII ежегодная богословская конференция Православного Свято-Тихоновского Гуманитарного Университета (ПСТГУ) — материалы, Москва 1997, 174–186.
- Васильева О. Ю., *Февральская пресс-конференция митрополита Сергея — историческое осмысление и историческое наследие*, Русская Церковь: XX век — материалы конференции „История Русской Православной Церкви в XX веке (1917–1933)“, Мюнхен 2002, 384–405.
- Воробьев В., Косик О. В., *Слово Местоблюстителя: Письма Местоблюстителя священномученика митрополита Петра (Полянского) к митрополиту Сергию (Страгородскому) из Тобольской ссылки и люди, послужившие появлению этих документов*, Вестник ПСТГУ 3 (32) (2009) 37–70.
- Журавский А. В., *Жизнь и деятельность митрополита Казанского и Свяяжского Кирилла (Смирнова) в контексте исторических событий и церковных разделений XX века*, Москва 2000.
- Ювеналий (Поярков) митр. *Историко-канонические критерии в вопросе о канонизации новомучеников Русской Церкви в связи с церковными разделениями XX века*, Канонизация святых в XX веке, Москва 1999.
- Косик О., *„Совершается суд Божий над Церковью и народом русским“ — Архивные материалы к житию священномученика Дамаскина, епископа Стародубского (1877–1937)*, Богословский сборник ПСТГУ 9 (2002) 323–375; 10 (2002) 432–449.
- Косик О. В., *Интервью митрополита Сергея (Страгородского) 15 февраля 1930 г. в восприятии современников*, XIII ежегодная богословская конференция ПСТГУ — материалы, Москва 2003, 266–277.
- Косик О. В., *Сборник „Дело митрополита Сергея“ и участие в нем мученика Михаила (Новоселова)*, Вестник ПСТГУ 2 (31) (2009) 77–96.
- Мазырин А., *„Я иду только за Христом“ — митрополит Иосиф (Петровых), 1930 год*, Богословский сборник ПСТГУ 9 (2002) 376–424.
- Мазырин А., *„Сов. Секретено. Срочно. Лично. Тов. Тучкову“ Донесения из Ленинграда в Москву, 1927–1928 годы*, Богословский сборник ПСТГУ 10 (2002) 362–372.

- Мазырин А., *Вопрос о взаимоотношениях священномученика митрополита Петра (Полянского) с „правой“ церковной оппозицией и митрополитом Сергием (Страгородским)*, Богословский сборник ПСТГУ 10 (2002) 386–405.
- Мазырин А., *Высшие иерархи о преемстве власти в Русской православной Церкви в 1920-х — 1930-х годах*, Москва 2006.
- Митрофанов Г., *Русская Православная Церковь в России и в эмиграции в 1920-е годы — к вопросу о взаимоотношениях Московской Патриархии и русской церковной эмиграции в период 1920–1927 гг.*, С. Петербург 1995.
- Попов А. В. *Каноническое и церковно-правовые основы воссоединения Русской Православной Церкви Московского Патриархата и Русской Православной Церкви за границей*, Макарьевские чтения, материалы шестой международной конференции (21–23 ноября 2007 года), Горно-Алтайск 2007, 253–267.
- Сафонов Д., *„Завещательное послание“ патриарха Тихона и „Декларация“ заместителя патриаршего местоблюстителя митрополита Сергия*, <http://www.pravoslavie.ru/archiv/patrikhailon-zaveschanie3.htm>.
- Шкаровский М. В., *Русская Православная Церковь при Сталине и Хрущеве*, Москва 1999.